

Tramvay Deneyi

Beş kişiyi kurtarmak için bir kişiyi öldürür müydünüz?

Tramvay İkilemini Anlamak

Yazar: Emrys Westacott, ThoughtCo. 19 Şubat 2018

Çeviren: Ercan Caner, Sun Savunma Net, 20 Haziran 2018

Filozoflar düşünce deneyleri yapmayı severler. Genellikle de bu deneyler tuhaf durumlar içerir ve eleştirmenler de bu düşünce deneylerinin gerçek hayatla ne kadar ilgisi olduğunu merak ederler. Fakat deneylerin amacı; sınırları zorlayarak bize düşüncelerimizi açıklığa kavuşturmakta yardım etmektir. “Tramvay İkilemi” bu felsefi kurguların en ünlülerinden bir tanesidir.

Temel Tramvay Problemi

Bu ahlaki ikilemin bir versiyonu ilk kez 1967 yılında, **erdem etiğini** ortaya çıkarması ile tanınan ahlak filozoflarından Phillipa Foot tarafından ortaya atılmıştır.

Bu temel ikilem şudur: Bir tramvay raylar üzerinde aşağı doğru hızla ilerlemektedir ve kontrolden çıkmıştır. Eğer yoluna kontrolsüz ve sapmadan devam ederse raylara bağlanmış olan beş kişiyi ezerek öldürecektir. Elinizde, basit bir şekilde bir kolu çekerek tramvayı başka bir yola saptırma şansı var. Gerçi bunu yaparsanız, tramvay diğer yolda duran başka bir kişiyi öldürecek. Ne yapmalısınız?

Faydacı Tepki

Birçok faydacı için bu düşünmeye gerek olmadan çözülebilen bir problemidir. Görevimiz; “en çok sayıda insana en üst düzeyde mutluluk” sağlamaktır. Kurtarılan beş hayat bir hayattan iyidir. Bu nedenle yapılacak doğru şey kolu çekmek olmalıdır.

İki yaşındaki çocuğun Tramvay İkileminde tepkisi sizce ne olmuştur?

Foto: FOX Detroit

Faydacılık, sonuçculuğun bir formudur. Eylemleri onların sonuçlarına göre değerlendirir. Ancak eylemin diğer yönlerini de dikkate almak zorunda olduğumuzu düşünen birçok insan vardır. Tramvay ikilemindeki bu olayda, birçok insan, kolu çekmeleri durumunda masum bir insanın ölümüne aktif olarak katılmış olma gerçeğinden rahatsızlık duymaktadır.

Normal ahlaki sezgilerimize göre bu yanlışdır ve bizim normal ahlaki sezgilerimize belli ölçüde dikkat etmemiz gerekmektedir.

“Kural faydacıları” bu bakış açısı ile aynı düşüncede olabilirler. Her eylemin kendi sonuçları ile yargılanmaması gerektiğini düşünmektedirler. Bunun yerine, uzun vadede en fazla sayıda kişiye en fazla mutluluk sağlayacak kurallara göre takip edilecek bir ahlaki değerler seti oluşturmamız gerekmektedir.

Sonrasında, belirli durumlarda öyle yapmak en iyi sonuçları doğurmuyor olsalar da bu kuralları takip etmeliyiz.

“Eylem faydacıları” ise her eylemi kendi sonuçlarına göre yargırlar; yani basitçe matematiksel hesabı yapacak ve kolu çekeceklerdir. Bunun da ötesinde, kolu çekerek bir ölüme neden olmakla, kolu çekmeyi reddederek bir ölüme engel olmak arasında önemli bir fark olmadığını da ileri süreceklerdir. Her iki durumda da bir insan sonuçlardan eşit şekilde sorumludur.

Yukarıdaki; Dresden, İkiz Kuleler ve Hiroshima bombalama olaylarını **“Çift Etki Doktrini”** açısından değerlendirin. Sizce, bu olaylardan hangisi bu prensibe göre savunulabilir?

Tramvayın yönünü değiştirmek için kolu çekmenin doğru olduğunu düşünenler, genelde filozofların çift etki olarak adlandırdıkları doktrine dayanmaktadırlar. Basitçe ifade etmek gerekirse bu doktrin; eğer söz konusu olan zarar, eylemin niyet edilen sonucu değil de daha çok istemeden yapılan bir yan etkisi ise, daha büyük bir iyiliğe katkı sağlamak adına, ciddi bir zarara neden olacak bir şeyi yapmanın ahlaki olarak kabul edilebilir olduğunu ileri sürmektedir. Neden olunacak zararın öngörülebilir olmasının önemi yoktur. Önemli olan yapan kimsenin niyet edip etmediğidir.

Çift etki doktrini tam olarak savaş teorisinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu doktrin sık olarak, sivil zayıyata neden olan belirli askeri eylemlerin temize çıkarılmasında kullanılır. Böyle bir eyleme; askeri hedefi imha etmesinin yanı sıra sivil ölümlere de neden olacak bir mühimmat deposunun bombalanması örnek verilebilir.

Çalışmalar günümüzde, en azından modern Batı toplumlarında birçok insanın kolu çekeceğini göstermektedir. Bununla beraber durum biraz değiştirildiğinde insanlar farklı tepkiler göstermektedirler.

Köprüdeki Şişman Adam Varyasyonu

Durum önceki ile aynıdır: kontrolden çıkan tramvayın beş kişiyi öldürme tehlikesi vardır. Rayların altından geçtiği bir köprü'nün duvarında çok ağır bir adam oturmaktadır. Raylar üzerinde kontrolsüz bir şekilde ilerlemekte olan tramvayı, adamı tramvayın önüne iterek durdurabilirsiniz. Adam ölecek, fakat raylara bağlı olan beş kişinin hayatı kurtulacaktır. (Tramvayı durduracak kadar kilolu olmadığınızdan kendinizi tramvayın önüne atma seçeneğiniz yoktur).

“Şişman adamı öldürür müydünüz?” başlıklı makaleden. Foto: GETTY/The Daily Beast

Basit faydacı bakış açısından problem tamamen aynıdır – beş kişiyi kurtarmak için bir kişiyi feda eder misiniz? – ve yanıt da aynıdır: evet. Oldukça ilginç olan ise; birinci senaryoda kolu çekecek olan birçok insanın bu ikinci senaryoda adamı itmeyecek olmasıdır.

Bu ortaya iki soru çıkarmaktadır:

Ahlaki Soru: Kolu Çekmek Doğru ise Adamı İtmek Neden Yanlış Olsun ki?

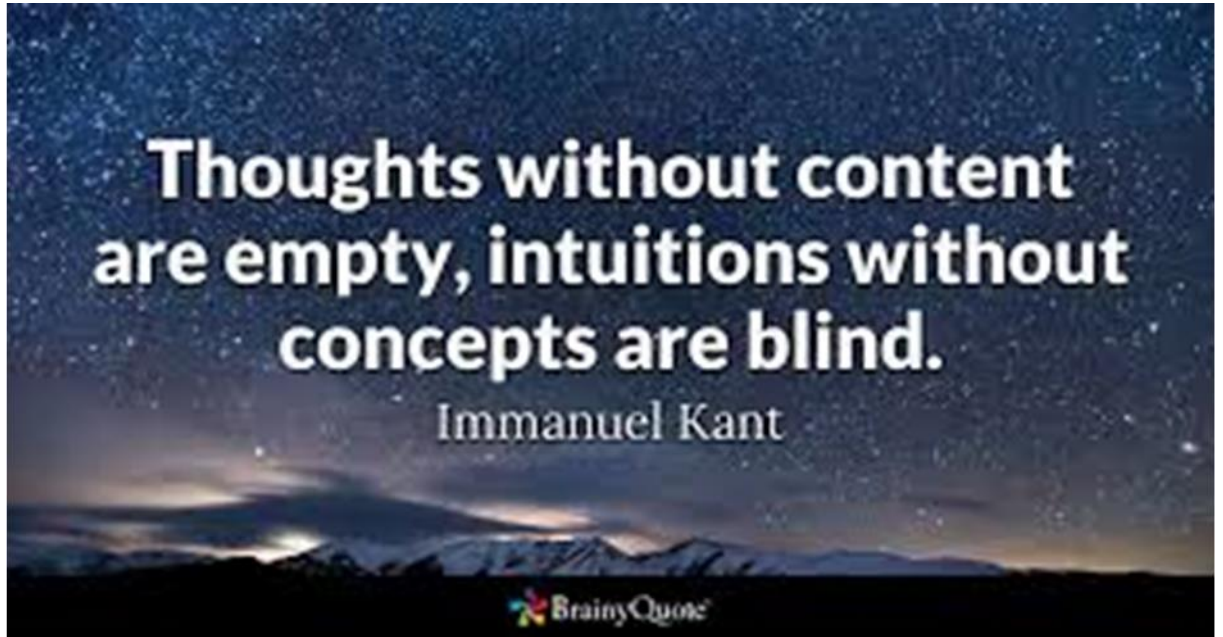
Olayları farklı şekilde ele almada bir argüman, birisi adamı köprüden aşağı ittiğinde artık çift etki doktrinin geçerli olmadığıdır. Adamın ölümü artık, sizin tramvayın yönünü değiştirme kararınızın talihsiz bir yan etkisi olmaktan çıkmış ve tramvayın

durdurulması için tek araç haline gelmiştir. Bu nedenle, bu durumda onu köprüden aşağı ittiğinizde, onun ölümüne neden olma niyetinde olmadığınızı söylemeniz oldukça zordur.

Yakından ilgili bir argüman, büyük Alman filozofu **Immanuel Kant** (1724-1804) tarafından meşhur edilen ahlaki bir prensibe dayanmaktadır. Kant'a göre insanlara asla kendi amaçlarımız için bir araç olarak değil, daima kendi başlarına bir amaç olarak davranmalıyız. Bu ilke, yaygın ve oldukça da makul bir şekilde “amaçlar prensibi” olarak bilinmektedir. Tramvayı durdurmak için adamı köprüden aşağı ittiğinizde, onu sadece bir araç olarak kullandığınız oldukça açıktır. Ona bir amaç olarak davranmak, onun özgür, akıl sahibi bir birey olduğuna, ona durumu açıklama ve raylara bağlı olanların hayatlarını kurtarması için kendisini feda etmesini telkin etme gerçeğine saygı göstermektir. Şüphesiz ikna olacağına dair hiçbir garanti bulunmamaktadır. Ve tartışma hiç uzağa gitmeden önce de tramvay köprüünün altından çoktan geçmiş olacaktır.

Kant'ın Amaçlar Prensibi

Kant belirli tip eylemlerin (cinayet, hırsızlık, yalan söylemek, oyları çalmak dâhil), ki bu eylemler alternatiflerine nazaran çok daha fazla mutluluk getirirler de kesinlikle yasak olmaları gerektiğine inanmaktadır.

İçeriği olmayan düşünceler boş, kavramları olmayan görüler ise kördür. Immanuel Kant. İllüstrasyon: Brainy Quote

Kant'ın amaçlar prensibi, bütün koşullarda bağlayıcı ve kişinin eğilimi veya amacına bağlı olmayan koşulsuz bir ahlaki yükümlülüğü (vergi kaçırmamak, kopya çekmemek ve oyları çalmamak gibi) ifade etmektedir. Kant ahlaklı olmanın bütün koşullarda bağlayıcı olan yükümlülüklerle dayanması gerektiğini savunmaktadır.

Kant'a göre bizi ahlaklı insanlar yapan, özgür ve mantıklı olmamız gerçeğidir. Bir insanın diğerlerine kendi amacı veya hedefi doğrultusunda bir araç olarak davranması, insanlar hakkındaki bu gerçeğe saygı göstermemektir. Örneğin, yanlış bir vaat ile bir insan bir şey yapmaya ikna edildiğinde, bu onun manipüle edildiği anlamına gelmektedir. O insanın yardım etme kararı yanlış bilgiye dayanmaktadır (verilen sözün tutulacağı yönündeki kanaate). Bu şekilde hareket edilerek, diğer insanın rasyonel bir karar alma şansı ortadan kaldırılmaktadır. Bu durum, hırsızlık veya fidye istemek için bir insan kaçırıldığında çok daha aşikârdır.

TEMEL DEĞERLER, YARATICILIK, BÜTÜNLÜK, SORUMLULUK, ŞEFFAFLIK, SAYGI, AHLAK PRENSİPLERİ, İNSAN, MİZAH, ADALET, BASİTLİK & DÜRÜSTLÜK, TEMEL DEĞERLER.

Diğerlerine bir amaç olarak davranmak ise aksine, onların, sizin yapmalarını istediğinizden farklı olabilecek, özgür ve mantıklı seçimler yapabilme kabiliyetinde oldukları gerçeğine saygı göstermeyi içermektedir. Bu nedenle bir şey yapmak istediğinizde tek ahlaki hareket tarzı durumu açıklamak, ne istediğinizi söylemek ve insanların kararlarını kendilerinin vermesine izin vermektir.

Psikolojik Soru: Neden İnsanlar Kolu Çekerken Adamı İtmeyecektir?

Psikologlar neyin doğru neyin yanlış olduğu ile değil, neden insanların bir kolu çekerek bir adamın ölümüne sebep olmaya nazaran iterek ölümüne sebep olmakta bu kadar isteksiz olduğunu anlamak için uğraşmaktadır.

Yale üniversitesinden psikolog **Paul Bloom** bunun nedeninin, fiilen dokunarak bir adamın ölümüne neden olmanın içimizde çok daha güçlü bir duygusal tepki yaratması olduğunu ileri sürmektedir. Her kültürde, cinayete karşı bir tabu vardır. Masum bir insanı kendi elleriyle öldürmeye isteksizlik birçok insanın derinlerinde kökleşmiştir.

Bu sonuç, insanların temel ikilemin diğerk bir varyasyonunda gösterdiği tepkiler ile destekleniyor gibi görölmektedir.

Şışman Adam Döşeme Kapağı Üzerinde Varyasyonu

Burada da durum önceki senaryo ile aynıdır, fakat şışman adam bir duvarın üzerinde değıl de bir döşeme kapağı üzerinde oturmaktadır. Bir kolu çekerek tramvayı durdurmak ve beş adamın hayatını kurtarmak mümkündür. Fakat bu senaryoda kolu çekmek tramvayın yolunu değıştirmeyecektir. Bunun yerine döşeme kapağını açacak ve şışman adamın tramvayın önüne düşmesine neden olacaktır.

Ahlaki İkilem. İllüstrasyon: SLAP HAPPY LARRY

İnsanlar genel olarak bu kolu çekmeye, tramvayın yolunu değıştiren kolu çektiklerindeki kadar hazır değıldirler. Fakat tramvayı bu yöntemle durdurmaya hazır olan insanların sayısı, adamı köprüden atarak durdurmaya hazır olanlardan önemli ölçüde daha fazla olacaktır.

Şişman Kötü Adam Köprüde Varyasyonu

Köprüde olan şişman adamın aşağıdaki beş masum insanı raylara bağlayan kötü adam olduğunu farz edin. Beş kişinin hayatını kurtarmak için bu adamı aşağıya, Ölümüne iter miydiniz? Çoğunluk iteceğini söylemektedir ve bu hareket tarzının haklı çıkarmak oldukça kolay görülmektedir. Onun masum insanları bilerek öldürmek istediği gerçeği göz önüne alındığında, pek çok insan kötü şişman adamın kendisinin ölmeyi hak ettiğini düşünmektedir.

Gerçi, köprüdeki şişman adam başka kötü eylemler yapmış ise durum biraz daha karmaşıklaşmaktadır. Köprüdeki şişman adamın geçmişte tecavüz ve cinayet suçlarını işlediğini ve bu suçları için cezalandırılmadığını farz edin. Bu durum Kant'ın amaçlar prensibinin ihlali ve adamın sadece bir araç olarak kullanıldığı anlamına gelir mi?

Raylarda Yakın Akraba Varyasyonu

Düşünülmesi gereken son varyasyon. Orijinal senaryoya geri dönelim, kolu çekerek beş kişinin ölümüne engel olabilirsiniz, fakat bu sefer diğer yol üzerinde hayatını kaybedecek olan kişi anneniz ya da kardeşiniz. Bu durumda ne yapardınız? Ve yapılması gereken doğru şey ne olurdu?

İnsanların acıları ve zevkleri. Herkesin acısı ve herkesin zevki eşit önemdedir. Jeremy Bentham

Katı bir faydacı bu durumda cesaretini kullanabilir ve en yakını veya sevdiğinin ölümüne neden olmayı seçebilir. Ne de olsa faydacılığın temel prensiplerinden bir tanesi herkesin iyiliği eşit sayılmaktadır. Modern **faydacılığın** kurucularından

Jeremy Bentham'ın ifade ettiği gibi: Herkes bir sayılır; hiç kimse birden fazla değildir. Bu nedenle zgnm anne!

Fakat bu kesinlikle birçok insanın yapacağı Şey değildir. İnsanların çoğunluğu beş masum insanın ölümü için gözyaŐı dökebilir, fakat beş yabancı insanın hayatını kurtarmak maksadıyla sevdikleri birinin ölmesine neden olmayacaklardır. Bu durum en çok psikolojik bakış açısıyla anlaŐılabılır. İnsanlar hem **evrim sürecinde** hem de yetiŐmeleri esnasında, en fazla, yakın çevrelerindeki kileri korumaları yönünde programlanmıŐtır. Fakat böyle bir durumda, bir insanın kendi ailesini tercih etmesi ahlaki açıdan uygun mudur?

İŐte burası, birçok insanın katı faydacılığın mantıksız ve gerçekçi olmadığını anladığı yerdir. Yabancılar karŐısında doğal olarak, sadece kendi ailemize ayrıcalık yapmakla kalmamanın yanı sıra, birçok insan bunu yapmak zorunda olduğunu da düŐünebilir. Sadakat bir erdemdir ve bir insanın ailesine sadakati de sadakatin en temel formudur. Bu nedenle, yabancılar için aileyi feda etmek, birçok insanın düŐüncesine göre; bizim hem doğal igdlerimize hem de en **temel ahlaki** sezgilerimize aykırıdır.

evirenin Notları: Makale aslına sadık kalınarak çevrilmiŐ, Immanuel Kant ile ilgili makale eviren tarafından eklenmiŐtir. Makalenin aslına aşağıdaki link üzerinden eriŐebilirsiniz.

<https://www.thoughtco.com/would-you-kill-one-person-to-save-five>